

7. JERNALDERGRAVENE I GUDBRANDSDALEN OG MAKTSENTRET PÅ HUNDORP

Jan Henning Larsen, Kulturhistorisk museum

Som jeg skal vise i det følgende, har gravene vært den viktigste kilden til å forstå bosetningen, ikke bare i de østnorske dalførene, men også på flatbygdene. Artikkelenes viktigste mål er å systematisere og gi en samlet fremstilling av gravminner og gjenstandsfunn fra jernalderen i Gudbrandsdalen. Materialet er stort, uoversiktlig og fragmentarisk. Fremstillingen skal også tjene som bakgrunn for presentasjonen av funnene av gårdsanlegg ved undersøkelsene i forbindelse med ny E6 gjennom dalen. Hvilke gravfunn og gravminner har vi, og hvilke tidsperioder stammer de fra? Hva forteller de om samfunnet og bosetningen? Hva vet vi om de store gravhaugene på Hundorp, og hva forteller de om et maktsentrum her?

GRAVENES BETYDNING I STUDIET AV JERNALDEREN – ET TILBAKEBLIKK

De siste 25 årene har bosetningsspor fått en stadig større betydning i studiet av jernalderens bosetning på Østlandet, da teknikken med maskinell sjakting i økende grad er tatt i bruk ved registreringer. Arkeologien har også begynt å sette søkelyset på økonomiske og sosiale spørsmål. Et vidt spekter av fornminner utgjør kildematerialet for bosetningshistorien, som det fremgår av kapitlene om undersøkelsene i dette bindet. Dette var de første flateavdekkningene av betydning i dalen, slik tilfellet også var for de øvrige Østlandsdalene. I den følgende gjennomgangen står den midtre delen av dalen, med Frons-bygdene, sentralt.

Arkeologiske avhandlinger frem til 1960-/1970-tallet var ofte store drøftelser av gravmaterialet der også løsfunn og skatte-/depotfunn ble trukket inn. I denne tradisjonen hører bosetningsstudiene hjemme. Et par viktige arbeider fra Oppland skal fremheves. Sigurd Griegs ruvende arbeid om Hadelands eldste bosetning (1926) er en klassiker innen norsk arkeologisk forskning. Grieg startet arbeidet med topografisk-arkeologisk registrering av fornminner, hovedsakelig gravminner, på Hadeland og foretok utgravninger mens han gjennomgikk og nykatalogiserte det omfattende

gjenstandsmaterialet. Asbjørn E. Herteigs tilsvarende arbeid for Toten (1955) er også en klassiker for romertidsforskere.

Bjørn Hougen kom etter sine stilhistoriske studier på 1930-tallet til å ta fatt på innlandets jernalder. Hans store bok *Fra seter til gård* (1947) er en bosetningsanalyse av innlandsdalene. Med den fine stilføringen er avhandlingen likeledes blitt et klassisk arbeid innen norsk arkeologi. Fortsatt må dette regnes som hovedarbeidet om jernalderen i Gudbrandsdalen. Senere har Ola J. Melby (1978) foretatt en omfattende gjennomgang og vurdering av kildematerialet fra den søndre delen av dalen.

I de tidligere bosetningsstudiene var områder med graver og gravfunn likestilt med bosetningsområdene, slik som i Bjørn Hougens fremstilling. Vi ser at gravene er en begrenset kildegruppe etter at metoden med maskinell sjakting og flateavdekkning ble vanlig. De tilhører en avgrenset periode av jernalderen. Mange graver er dessuten ikke synlige på markoverflaten og kan bli oversett ved registreringer. Ved de store flateavdekkningene og gårdsundersøkelsene til E6-prosjektet fremkom det ikke graver, og slike må eventuelt ha en annen beliggenhet i landskapet. Slik var det også ved undersøkelsene for ny E18 i Vestfold, der det sjelden ble funnet bosetningsspor og hus på samme lokalitet (Gjerpe 2008). Det er pekt på at mange graver i Vestfold ligger nær en eiendomsgrense (Ødegaard 2010).

I sine analyser av forholdene på Romerike peker Dagfinn Skre (1998:128–129) på at de arkeologiske kildene til bosetning skifter karakter i jernalderen fra bare å bestå av boplassspor i perioden ca. 200–600 til senere nesten bare å bestå av graver. Det er intet som tyder på diskontinuitet i bruken av gårdene, og det er heller ikke tegn til omstrukturering av bosetningen. For Frode Iversen (2008:65) blir sammenhengen mellom grav og rettigheter til land en viktig premiss i hans studie over forholdene i Hordaland.

Det er store verneverdier knyttet til gravhauger; de utgjør ofte viktige elementer i kulturlandskapet, slik som på Hundorp. De står sentralt i følelsen av kontinuitet og tilhørighet i et område samtidig som de er en

kilde til både materiell og immateriell kultur. I mange tilfeller er gravene rike på informasjon. Gjenstandene har vært hovedkilden til både typologisk-kronologiske studier, bosetningshistoriske analyser og tolkninger av samfunnsorganisasjon i norsk arkeologi i mer enn 100 år. Dessuten står gravene sentralt i forståelsen av jernalderens religion. Selv om restene etter gårdene etter hvert er kommet for dagen, er gravene fortsatt en sentral kilde for vår forståelse av samfunnet i bronsealderen og jernalderen.

Tidligere er gravene i stor grad blitt oppfattet som speilbilder av datidens samfunn, men det har skjedd et skifte i synet på deres innhold og betydning (Solberg 2000:30–31). Interessen dreier seg ikke bare om gjenstandene, men også om gravenes indre organisering, deres ytre form, deres beliggenhet i landskapet og forholdet til bosetningen. Gravene oppfattes som spor etter ritualer i forbindelse med begravelser, og de inneholder informasjon om menneskenes tro, sed og skikk. I mange tilfeller er de uttrykk for den dødes religiøse, politiske, økonomiske og sosiale status i samfunnet. Tradisjonelt har gravfunn vært hovedkilden til både typologisk-kronologiske studier, bosetningshistoriske analyser og tolkninger av samfunnsorganisasjon. Fortsatt er gravfunn en viktig kilde til forståelsen av sosial organisasjon, men nyere analyser har i tillegg konsentrert seg om gravene som innfallsport til tro, religion og dødekkult (for eksempel Gansum 2005; Glørstad og Wenn 2013).

Ut fra gjenstandene i graven karakteriseres graven ofte som rik eller fattig. Noen graver har importgods, andre smykker eller våpen av høy kvalitet, mens atter andre bare har fragmenter av bruksgjenstander. Mange gravhauger ser ut til å ha inneholdt bare kull og bein, men graven kan opprinnelig ha vært godt utstyrt. Når slike hauger fjernes, blir kanskje ikke de ubetydelige restene lagt merke til. Dette er en begrensning i kildeverdien ved bosetningsstudier.

Gravgodset kan avspeile den avdødes sosiale rolle, og det er antatt at graver med mange gjenstander har hatt høyere status. Status kan derfor uttrykkes både gjennom gravens innhold og gjennom dens utforming, og likeledes er store gravhauger regnet som maktsymboler. Begravelse er et viktig ritual for familien, og spor etter ritualer påvises også i enklere graver (Glørstad 2014:44). Hva angår de fleste funnene fra Fron, har vi få opplysninger som kan belyse slike ritualer, og vi vet også lite om gravskikken. Mange graver kommer imidlertid fra hauger. På Hundorp har nok de ruvende gravhaugene ved veien gitt signal til de farende om hvilken mektig ætt som har holdt til der. De store gravhaugene kan inneholde få gjenstander, slik det viste seg på Hundorp på 1700- og 1800-tallet. Selv om våre

viktigste vikingtidsgraver (skipsgravene) kommer fra storhauger, er det mange eksempler på at storhauger har vært nesten funntomme, mens mange rike funn fra folkevandringstiden kommer fra mindre gravhauger.

Runde steinsetninger er sjeldne i Oppland. Slike inneholder i regelen branngraver fra eldre jernalder. Denne typen fortidsminner kan ha vært knyttet til spesielle mennesker som kan ha hatt en posisjon i samfunnet, for eksempel av rettslig eller religiøs betydning. Makt kunne uttrykkes på flere måter. Når det gjelder forholdet mellom gravminner og gravgods, berører vi temaet sosiale strategier, som ser ut til å skifte ved overgangen mellom eldre og yngre jernalder. Spørsmålet om kontinuitet og brudd i denne tiden er fortsatt aktuelt.

Opplysningene om gravene er mangelfulle og har få detaljer. Det foreligger en rekke topografiske og antikvariske beskrivelser fra 1700- og 1800-tallet som omtaler graver som nå er fjernet. Selv om det er antatt at de fleste gravene på Hadeland (Pedersen 1989) var intakte på 1800-tallet, viser kildene som omhandler Fron, at et stort antall må ha blitt desimert allerede på 1700-tallet eller før og antagelig i økende grad gjennom 1800- og 1900-tallet som følge av jordbruksaktivitet. Det er derfor viktig å verne om dem som er igjen.

DE FASTE FORNMINNENE OG REGISTRERINGENE

De typene fornminner som er aktuelle i denne sammenhengen, er i første rekke gravhaugene, som gjerne er steinblandede. Rene gravrøyser uten jordfyll er kjent bare i høyfjellet. Steinlegninger har trolig vært ganske vanlig etter Gerhard Schønings reisebeskrivelse fra 1775 (Schønning [1775] 1926). Han var historiker og antikvar og reiste gjennom dalen i 1775 på oppdrag av kong Christian VII. Videre finnes det noen steinsetninger i dalen, og disse er usedvanlig store i norsk sammenheng. Steinlegninger er lave, og i eldre beskrivelser omtales de som brolagte kretser. Steinsetninger består av reiste steiner stilt i en geometrisk formasjon – oftest er de runde. Siden steinlegning på svensk benevnes som *stensetting*, er det en del feil betegnelser i litteraturen.

De eldste skriftlige oppteignelsene av fortidsminner er fra 1743, da Kanselliet i København sendte ut spørsmål til embedsmenn i Norge som ledd i kartleggingen av landet, de såkalte «43 spørsmål», som også omfattet funn av «antiquiteter». Materialet fra Oppland er ufullstendig, men så vel beretningen om «Søndre Gudbrandsdalen Sorenskriveri» (Ziegler [1744] 2004) som innberetningen om Fron Prestegjeld (Schjøth [1743] 2004) er bevart.

Begge kildene har lite å fortelle: Schjøth ([1743] 2004:336) fremhever at Dale-Gudbrand skulle ha bodd på Hundorp, og at det fortsatt var to store gravhauger ved «den alfare veg» – ellers er det ikke noe merkelig å berette. Her møter vi for første gang i litteraturen veien gjennom Hundorp og gravhauger ved den. Ziegler ([1744] 2004:336) mente at det var gjort få funn.

I sin tiltredelsesforelesning som professor og bestyrer for Universitetets Oldsaksamling tok Gabriel Gustafson til orde for registrering av faste fortidsminner. Østfold og Vestfold ble fullstendig registrert og resultatene publisert (se Larsen og Sollund 1993:37). Innsatsen i innlandet ble mer tilfeldig og var ofte dirigert av forskningsinteresser. I 1949 og 1950 var turen kommet til Frons-bygdene (Sør-Fron ved Arne Skjølvold og Nord-Fron ved Elizabeth Skjelsvik). I perioden 1980–81 ble kommunene registrert på nytt, og fornminnene ble avmerket på Økonomisk kartverk. I dag gjøres arbeidet av fylkeskommunene.

GRAVENE I GUDBRANDSDALEN OG FRON

I en særstilling i Østlandsdalene står gravhaugene på Hundorp. Ellers er det forholdsvis få graver bevart i gårdsnære områder. Nettopp de gode

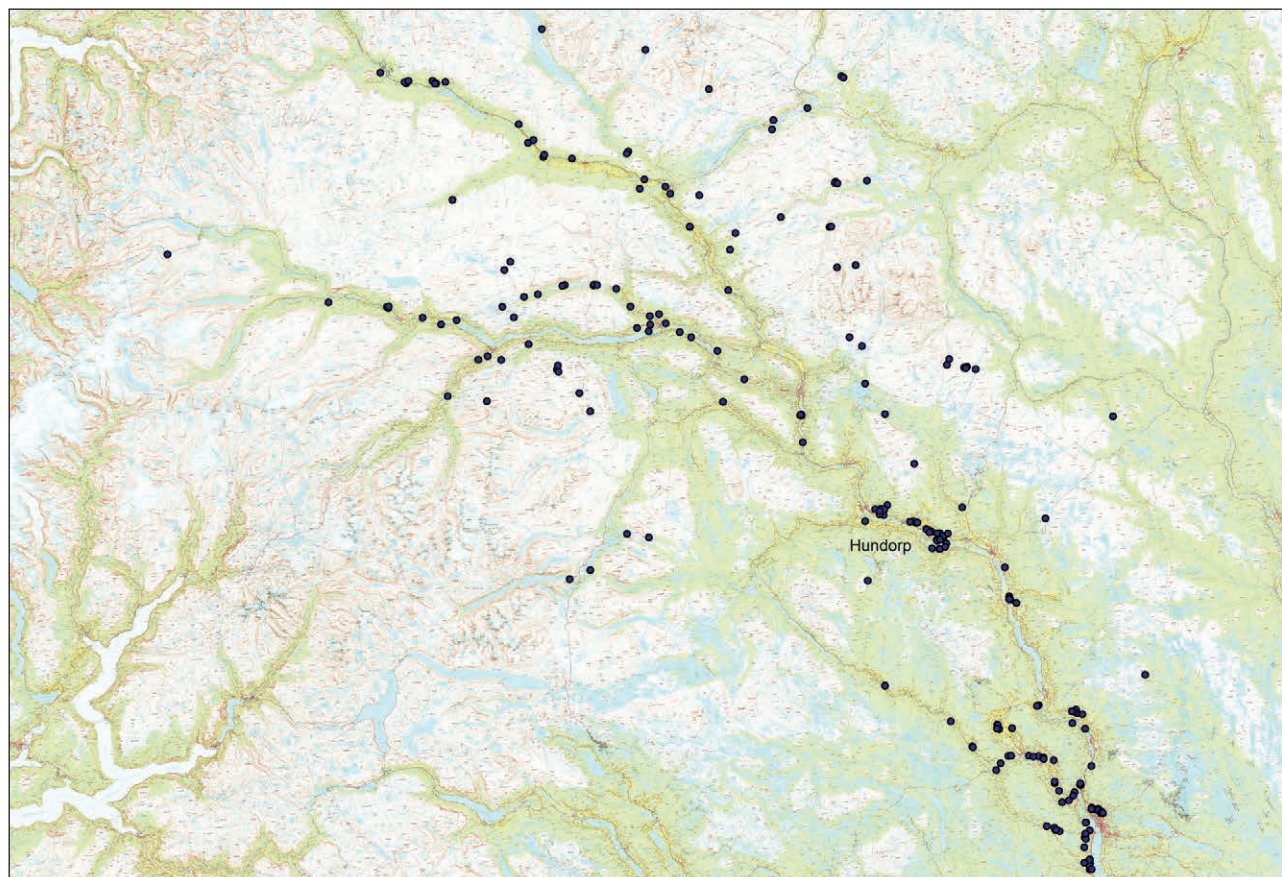
jordbruksforholdene i Fron skulle tilsi at det har vært flere jernaldergraver der enn i øvrige deler av dalen og i øvrige deler av det indre Østlands-området.

Det er grunn til å legge vekt på at det ikke har vært foretatt fagmessige utgravninger av graver i bygda og få i hele dalen. Dette er overensstemmende med forholdene i andre dalfører på Østlandet. Hvorfor 1800-tallets antikvarer var opptatt av den rike bygningskulturen i Gudbrandsdalen, men ikke dro til dalen under de store undersøkelsene av graver på 1800-tallet, er uavklart. Nicolay Nicolaysen kjente godt Hundorp allerede fra besøk i 1855 (Nicolaysen 1856). En mindre undersøkelse på Hundorp i 2002 dreide seg om å avklare hvilke fornminner som virkelig fantes, og å få sikrere mål på dem og dessuten avklare om enkelte kulturminner var fra nyere tid (Larsen 2007:200).

Det har derimot vært interesse for fjellgravene, og det er gjennomført flere utgravninger i forskningsøyemed – særlig har Arne Skjølvold (for eksempel 1980, 1983) vært opptatt av dem og har foretatt flere utgravninger, særlig i Vuludalen.

DE GÅRDSNÆRE GRAVENE I FRON

De eldre topografiske og antikvariske kildene har mye å fortelle om graver, men de har få detaljer. Sentralt står

Figur 7.1. Gravminner i Gudbrandsdalen i kulturminneregisteret Askeladden. Figur: May-Liss Sollund, NIKU.

Gerhard Schønings beskrivelse av en reise gjennom Gudbrandsdalen i 1775 og Hugo Frederik Hiorthøys Gudbrandsdals-beskrivelse fra 1785–1786. En oppsummering av kunnskapen er gitt av antikvar Nicolay Nicolaysen (1862–66). Vi skal trekke frem noen eksempler fra dette omfattende materialet.

På Listad i Sør-Fron var det en avlang grav, som var fem alen lang og hadde to svært store bautasteiner i endene. En tradisjon forteller at en trollkvinne var begravd her, og Hiorthøy lot graven spa opp, men fant intet annet enn et lag med aske. Han undersøkte også en grav like i nærheten omgitt av gråsteiner, nok en fotkjede, men det ble ikke funnet annet enn oppløste menneskebein. Hiorthøy (1786:95–96) omtaler «adskillige» gravhauger på Kjørstad. En av dem ble utgravd på 1700-tallet, og det ble funnet et sverd, bein og aske. Støpulen til den nå revne Listad stavkirke skulle ha stått på en gravhaug, men det skal også ha vært flere gravhauger her (Nicolaysen 1862–66:89).

Figur 7.2. Kjempehaugen på Takestad er ruvende i landskapet. Foto: Tom H. Borse Haraldsen.

På Takestad nordre ved Lauvåa den såkalte Kjempehaugen bevart. Den måler 15 m i diameter og 2,5 m i høyde (figur 7.2). Mange hauger, blant annet på Hundorp, omtales som kjempehauger. Navnet henspiller ikke på størrelsen, men på troen på at det lå kjemper begravd her (Nicolaysen 1860).

Det nevnes også to gravhauger på Garlaus under Sør-Fron prestegård. Rolstad hadde to kjempehauger. Flere hauger på Steig og Alme omtales, og videre på Oden og Rude. På Rolstad var det en gravhaug som var så stor at det var anlagt et lysthus og en kjøkkenhage på den.

Oppteignelsene om Nord-Fron er langt færre. Ved Hage så Schønning et par gravhauger, hvorav én fortsatt er bevart – likeledes langs veien til Fron kirke og på Toksen.

På Klomstad i Kvam så Hiorthøy i 1781 en reist stein ved Kongeveien, og Schønning berettet om tre gravhauger på Sandbo i tillegg til en som ble gravd ut, men det fremkom bare litt bein og kull på bunnen i et lag av hvit sand. Østenfor lå enda en langhaug og

en rundhaug. På Mellum ble det også undersøkt en stor, rund, funntom haug.

Antagelig har det vært mange hauger i de gode jordbruksområdene, kanskje helst relatert til midtli-bebyggelsen, slik som på Kjørstad. Bygdebøkene for Fron forteller om mange gravhauger som nå er fjernet (Hovdhaugen 1973, 1974).

Antallet graver i dalen er usikkert, da mindre røyser i innmarksnær utmark kan være rydningsrøyser. Mangelen på utgravninger og detaljregistreringer gjør at vi ikke har noe klart bilde av hvilke av disse røysene som rimeligvis er graver. I tillegg er registreringene gamle, slik at tilstanden for mange av fortidsminnene er uavklart.

I 1981 var det i Nord-Fron bevart 7 sikre gravhauger, og vi har oppteignelser om at det har vært 18–20 i gårdsnære områder. Det foreligger 12–14 gravfunn fra dalområdene i tillegg til 3 løsfunn som kan være fra oppløyde graver.

Sør-Fron hadde bevart nærmere 20 gravminner i jordbruksområdene inkludert restene av 2 runde steinsetninger (Alme og Hundorp). Dette er omkring en tredjedel av det vi har oppteignelser om. Siste registrering av kommunen ble gjort i 1981, og det er uvisst om noen er ødelagt siden. Det er opplysninger om nærmere 25 jernaldergravfunn samt omkring 12 løsfunn som kan stamme fra graver. Særlig tett ser gravene ut til å ha ligget i det nasjonalt viktige kulturlandskapet Frya-Harpefoss (Hage 2003). Her ser også de bevarte gravhaugene ut til å være store og markerte. I forhold til mange andre dalområder på Østlandet, med unntak av deler av Valdres, har Fron mange graver og gravfunn.

FJELLGRAVENE

En langt større andel av gravene i fjell og utmark er bevart enn tilfellet er for innmarksnære gravminner. Utmarksgravene ble først sett i lys av setring og gårdsbruk i setertraktene (Hougen 1947), men er deretter koblet til fangst (Skjølsvold 1980) og oppfattes nå som «fangstmarksgraver» (Goldwitzer 1996).

Jostein Bergstøl (2008:209, 221) mener fangstmarksgravene i fjellet i vikingtiden er «en videreføring av tradisjonen med gravlegginger i områder langt fra gårdsbosetting», og sannsynliggjør at det i alle fall var en befolkning som definerte seg som fangstfolk og ikke jordbrukere. Bergstøl antar videre at «det er en demografisk kontinuitet i fangstbefolkningen fra eldre jernalder til middelalder», og at «de samiske fangstbosettingene som kan påvises i middelalder har en direkte forhistorie i denne fangstbefolkningen».

Særlig har Arne Skjølsvold (1980, 1983) vært opp-tatt av fjellgravene i Rondane. Skjølsvold undersøkte

i 1970 en gravrøys ved Spranget mellom Rondvassbu og Mysusetter som inneholdt en jernkniv av ubestemmelig alder. En kullprøve ble C14-datert til førromersk jernalder. I fjellet bevarer trevirke lenge, og det er spørsmål om dateringene er eldre enn gravenes reelle alder. I Vuludalen over tregrensen inn mot Sollia i Hedmark er det påvist et par gravfelt, det ene med 4–5 små gravrøys, det andre med mer enn 20 røys og hauger. Et kullag er C14-datert til førromersk jernalder. To andre graver er datert ved gjenstandsfunn til merovingertiden, en kvinnegrav og en mannsgrav fra 700-tallet. I området ligger det et stort antall fangstgraver.

Mange andre mulige graver er påvist i utmarks- og fjellområdene i Gudbrandsdalen (figur 7.1). Blant annet finnes det et felt med gravhauger ved Øksendalseter i Ringebu langs den gamle veien over til Atna, og det er et vitnemål om kontakten mellom vei og grav.

STEINSETNINGENE

Vanligst blant steinsetningene er de runde, som også ofte kalles tingplass eller tingsted på folkemunne (Larsen 2001). Det finnes også i mindre antall her i landet spissovale (skipsformede) steinsetninger, kalt skipssetninger, samt trekant og firkant. Schøning omtaler mange brolagte kretser i Gudbrandsdalen i 1775. Disse benevnes nå som steinlegninger. En godt bevart steinlegning er synlig på nedsiden av Olavshaugen på Hundorp, men de fleste er ellers fjernet.

Gravene i steinsetningene har gjerne vist seg å være sparsommelig utstyrt. Dateringene har derfor budt på problemer, men gjenstandsmaterialet daterer runde steinsetninger til romertiden/folkevandringstiden og inn i merovingertiden (Larsen 2001). Enkelte er C14-datert til førromersk jernalder og andre, med prøver fra usikker kontekst, til nyere tid.

Det er kjent at det har vært vel 330 runde steinsetninger her i landet. Mer enn halvparten er fra Østfold, og bare ti er utvilsomt fra Oppland. I Gudbrandsdalen er det kjent bare 3 eller 4, men til gjengjeld er de blant de største i landet med et tverrmål på omkring 25 m.

Av steinringen på Svee i Vågå er bare én stein bevart, og tilsvarende ringer er registrert på Alme og Hundorp i Sør-Fron. Ringen på Alme, som har en diameter på 23 m, tilhørte et gravfelt, slik monumentet på Hundorp også gjør. Den bestod av ni steiner i omkretsen og en midtstein. Det forholdet at steinsetninger ofte inngår i gravfelt, er brukt som argument for at de er graver. På Nordrum i Ringebu har det også vært en stor ring knyttet til et gravfelt, men

Figur 7.3. Rund steinsetning på Alme med midtstein og åtte steiner i omkretsen. Diameter: 23 m. Foto: Tom H. Borse Haraldsen.

beskrivelsene er usikre, slik at det er usikkert hvilken type fornminne det dreier seg om (figur 7.3).

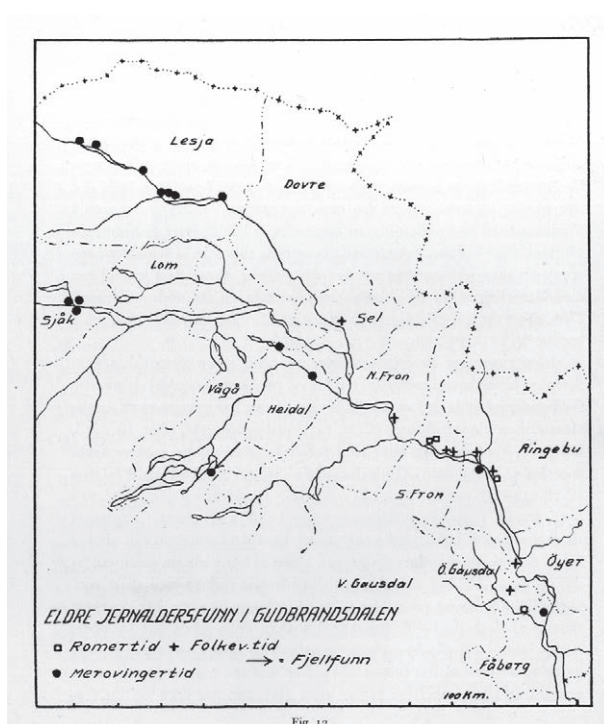
Den spesielle størrelsen på ringene gjør at vi ikke skal stille oss avvisende til at disse monumentene kan ha hatt flere funksjoner. De kan ha vært graver, men kan også ha tjent som tingsteder/forsamlingssteder i enkelte perioder, slik 1700-tallets topografer, som Gerhard Schøning og H.F. Hiorthøy, tenkte seg.

Et par rektangulære steinsetninger er omtalt i litteraturen. For det første finnes det en firkant i hagen foran hotellet på Hundorp. Den omtales som fjernet i 1775, og dagens utgave er nok en rekonstruksjon fra 1900-tallet, etter alt å dømme i samme område (Jacobsen og Larsen 2005:35–36). Ved Lo omtales to steiner omgitt av små steinkretser og dessuten fire reiste steiner i en firkant, men alt er fjernet (Nicolaysen 1862–66:92). Firkantede steinsetninger er svært sjeldne her i landet.

FUNNENE

Eldre jernalder

Bjørn Hougen (1947:116) legger vekt på at det er bare ett gjenstandsfunn fra førromersk jernalder i Gudbrandsdalen, en ringspenne fra Skoe i Sør-Fron. Den første virkelige gruppen av gravfunn kommer i yngre romertid og ligger samlet i Østre Gausdal, Sør-Fron og særlig Ringebu. Det er derfor i denne perioden gravene blir en kilde til forståelse av bosetningshistorien. Det er kommet få kjente funn for dagen siden Hougen gjorde sin analyse, med unntak av en mengde funn som har strømmet inn som følge av metallsøking ved interesserte amatører de senere årene, særlig i Ringebu. Det dreier seg om løsfunn uten kontekst, og mange funn er ennå ikke bearbejdet. Følgelig har det ikke vært mulig å utnytte dette materialet i særlig grad, og Hougens fremstilling av funnernes fordeling er derfor fortsatt i hovedsak dekkende (figur 7.4).

Figur 7.4. Funn fra eldre jernalder og merovingertid (etter Hougen 1947:120).

Oppsiktsvekkende er to ubrente graver i steinkister fra Kjørstad i Sør-Fron. Funnene er tilfeldig fremkommet, men det er på det rene at det dreier seg om to likeartede graver (hovedkatalog for Universitetets Samling af Nordiske Oldsager [C4159–4178 og C7443–7446]; Melby 1978, katalogdel: 40–43). Den ene graven inneholdt en gullring, en bronsespenne, en beltestein og en kniv. Den andre inneholdt blant annet et fat av bronse og en skål av glass, begge romerske importvarer, tre ringer av gull og en spenne av bronse belagt med presset sølvblikk (figur 7.5). Hougen (1947:116) anser dette som et av landets staseligste funn fra senromersk tid (det fjerde århundre) og peker på tilknytning til funn fra Ringerike og Vestfold. Funnomstendigheter og kronologi er omdiskutert (jf. Rolfsen 1974:112).

Fra romertiden skal også nevnes en grav med skjoldbule fra Brandvol i Nord-Fron fremkommet i en haug sammen med kull. Fra Skåbu foreligger blant annet en korsformet spenne (Kvålen) fra tidlig folkevandringstid funnet ved pløying og en kniv, som er et mulig gravfunn (Oppheim) fra 500-tallet (Melby 1978, katalogdel: 21–22).

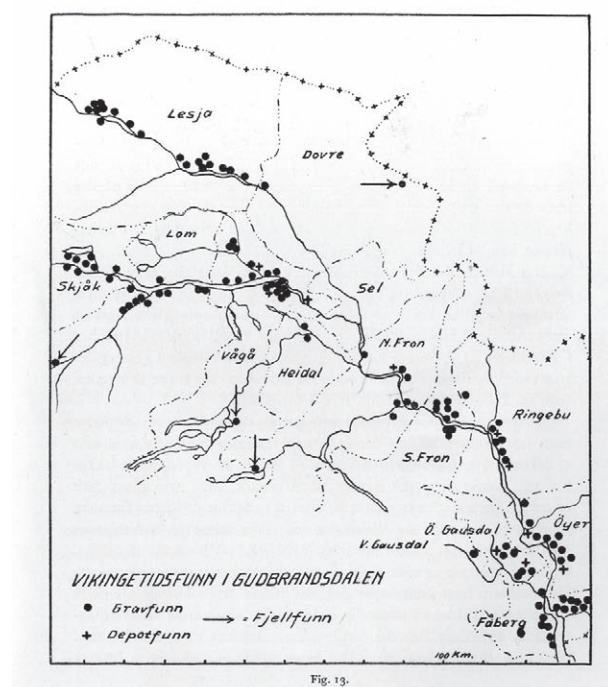
I folkevandringstiden kommer de første funn fra dalbygdene med jaktinventar, og noen eksempler kjennes fra Gudbrandsdalen. På Graffer i Sør-Fron var det en gravhaug som inneholdt en sigd og ni pilspisser av jern fra slutten av eldre jernalder (Melby 1978, katalogdel: 50–51). I yngre jernalder blir pilspisser av jern, de fleste enkeltfunn, en stor funngruppe.

Figur 7.5. Romertidsgravene fra Kjørstad var rike med importgjensstander av bronse og glass. Foto: Ellen C. Holte, Kulturhistorisk museum.

Yngre jernalder

Utover i jernalderen, fra 600-tallet av, øker antallet funn, og særlig er det mange fra merovingertiden og vikingtiden (Hougen 1947:117–122; Melby 1978). Den store ekspansjonen av områder med funn begynner i merovingertiden og skjer helst i Norddalen. Hougen (1947:122) fremhever at med vikingtiden kommer et nytt stort fremstøt i bosetningen, der de nordlige bygdene er mest fremtredende (figur 7.6). Sammenlagt hevder han at Gudbrandsdalen er den av østlandsdalene som har de fleste funnene fra vikingtiden. Gravene er særlig preget av gjenstander av jern – i kvinnegravene finnes også smykker av bronse. De øvre delene av Gudbrandsdalen har mange kleberbrudd, men dette har satt få spor etter seg i gravmaterialet.

Figur 7.6. Funn fra vikingtid (etter Hougen 1947:121).

Allerede sorenskriver Jens Ziegler ([1744] 2004) forteller om adskillige funn (sverd, sporer med mer) sammen med menneskebein, men kvinnegraver med mange gjenstander finnes også, slik som på Hundorp. Flest funn fra vikingtiden har Vågå, fulgt av Fåberg (Lillehammer) og Lom og Lesja.

Flere graver er blandet sammen, slik som på Skåden i Sødorp i Nord-Fron, der det fremkom to sverd, en øks, et spyd, en kniv og et bissel. Fra Øyen i Nord-Fron foreligger et sverd, fire ovale spenner, en skjoldbule, en nøkkel, glassperler, en sigd og en kniv funnet i en røys ved anleggsarbeid i 1868. Det må her dreie seg om tre–fire graver fra vikingtiden (Melby 1978, katalogdel: 26–28).

Tilsvarende er det på Hundorp, der i 1923 fremkom funn fra merovingertiden og vikingtiden i området øst for den store Olavshaugen, og det må dreie seg om tre–fire graver, for både menn og kvinner og fra både merovingertiden og vikingtiden (Jacobsen og Larsen 2005). At vi ikke kan relatere gjenstander til enkeltgraver, reduserer verdien av funnene. Flere andre funn av sverd og øks oppgis å være fra Hundorp, men kan ha usikker proveniens i Gudbrandsdalen.

De mange løsfunnene kan være fra hauger som er fjernet ved rydding. I tillegg foreligger flere beretninger om tapte funn allerede fra 1700-tallet, slik som på Steig i Sør-Fron, der det før 1744 skal være funnet bein av mann og hest sammen med et sverd, sporer og stighbøyer. Dette funnet kan ikke knyttes til øvrige områder med ryttergraver på Østlandet, hvorav Hedmarksbygdene med Vardal er det nærmeste (Braathen 1989:138–139). Beretningen er da også beheftet med usikkerhet. De mange metalldektefunnene fra de senere årene er et viktig kildemateriale for fremtidig forskning, men det gjenstår et omfattende arbeid med å systematisere dette.

Et par av disse gjenstander er verd å nevne. Det dreier seg om en fuglespenne og en øks fra

Figur 7.7. Fugleformet spenne fra Listad fremkommet like ved en øks. Gjenstandene er trolig deler av en grav fra merovingertiden. Foto: Ellen C. Holte, Kulturhistorisk museum.

merovingertiden fra Listad. Gjenstandene lå like ved siden av hverandre og er etter alt å dømme fra en grav. Den fugleformede spennen (figur 7.7) var en sjelden gjenstand i Norge, men nå er et tjuetall kjent. Disse mener man har opphav i Danmark (Gudesen 1980:61). Perspektiver gir også funn av et par vekt-lodd på Alme. Slike ble brukt til å veie gull og sølv ved handel. Metallsøkerfunnene lar oss ane noe om hva som er gått tapt som følge av den hardhendte behandlingen av gravene.

MAKTSENTRET PÅ HUNDORP

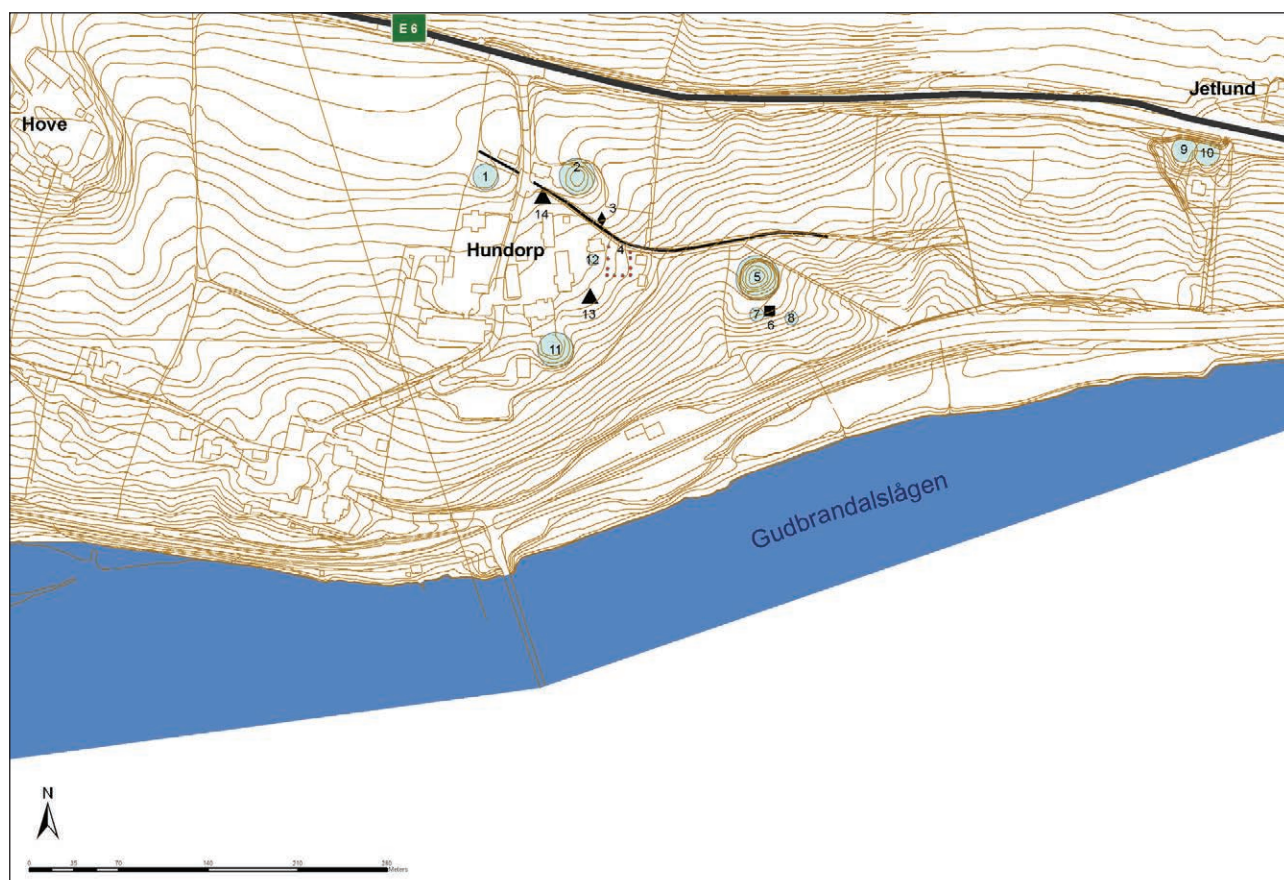
I Snorres beretning om Olav Haraldssons kristning av Norge i *Heimskringla* er et av de dramaturgiske høydepunktene lagt til Hundorp i Gudbrandsdalen (Bull 1917). Hersen Dale-Gudbrand mobiliserer mot Olav, og gudebildet blir tatt ut på tunet til hjelp mot Kvitekrist. Kolbein Sterke slår til guden, slik at det springer ut mus så store som katter og øgler og ormer. Gudbrand og dølene lar seg døpe da de ikke får noen hjelp av sine gamle guder. Dette kan ha skjedd i 1021.

Bare *Heimskringla* og Snorres kilde, den legendariske *Olavssagaen*, oppgir at Gudbrand bodde på Hundorp. Det er diskusjon om hvor dramaet utspant seg (jf. Krag 1995:154). Gudbrands-ætten kan nok ha hatt flere setegårder, men gravene vitner om at hovedsentret må ha vært på Hundorp.

I sagaene møter vi Gudbrand «i dalene» flere ganger fra Halvdan Svartes til Olav den helliges tid (Jacobsen og Larsen 2005:46). Det har derfor vært hevdet at Dale-Gudbrand var en sagnfigur.

Genealogien i Tormod Torfæus' *Norges historie* fra 1711 (*Historia Rerum Norvegicarum*) godtgjør at Gudbrands-navnet har gått igjen i denne ætten og har gitt opphav til navnet Gudbrandsdalen (se også Hovdhaugen 1973:49): «Fra Nor kom Raum, fra Raum Gudbrand, Gudbrandsdalens konge, fra Gudbrand Andleiv, fra Andleiv Gudmund, fra Gudmund Gudbrand.» Denne Gudbrand mente at rikene var for små til kongetittelen og tok jarletittel, men ble ansett som bedre enn alle andre jarler i Norden. Senere fulgte Geirmund, Rodgeir og oldebarnet, som også fikk navnet Gudbrand. Han endret jarlenavnet til herse, men mente at riket og makten ikke var ringere enn for kongene. Vi finner flere med navnet Gudbrand i rekken (Torfæus 2008:78). Det er grunn til å tro at Torfæus støttet seg på sagaer som nå er tapt.

Formminnefeltet består i dag av fire storhauger med et tverrmål på 20–32 m (figur 7.8), restene av en rund steinsetning av sjeldent stor størrelse, to steinlegninger, en bryggesteinsrøys og veien gjennom feltet. Den firkantede steinsetningen kan ikke med sikkerhet

Figur 7.8. Synlige fornminner på Hundorp. Nr. 1, 2 (delvis utgravd av Hiorthøy 1785–86), 5 og 11 (delvis utgravd 1829–31) er de fire store gravhaugene som omkranser gården. Nr. 3 er en reist stein som er del av den store runde steinsetningen som har ligget her. Nr. 4 er en firkantet steinsetning, rimeligvis en rekonstruksjon fra første halvdel av 1900-tallet, og nr. 12 er en bryggesteinsrøys. Nr. 7 og 8 er to steinlegninger, mens nr. 6 er en stor kvartsblokk som kan ha ligget oppå en av gravhaugene. Nr. 9 og 10 er to større gravhauger på Jetlund. Nr. 13 og 14 er moderne minnesteiner over Dale-Gudbrand og Harald Hardråde. Etter Jacobsen og Larsen 2002: 20–21.

knyttet til fornminnefeltet og vil ikke bli vektlagt her. En femte storhaug var under utplanering i 1775 og må være fjernet allerede på 1800-tallet. I det området der haugen kanskje har ligget, fremkom det i 2012 bronsesmykker fra merovingertiden og vikingtiden ved metalløsning, men graven er ikke funnet. Dessuten var det på 1700-/1800-tallet flere mindre gravhauger rundt tunet. To større hauger ved Hjetlund regnes også til dette feltet. De store gravhaugene har trolig flere byggefaser og kan inneholde mange begravelser.

Storhauger oppfattes ofte som maktsymboler (for eksempel Ringstad 1992; Gansum 2005). På Hundorp regnes de vanligvis til å være fra yngre jernalder. Det ble neppe bygd store gravhauger i Gudbrandsdalen senere enn omkring år 1000. Det kan imidlertid ikke utelukkes at feltet har sine røtter i eldre jernalder. Det foreligger flere funn fra yngre jernalder, antagelig fra oppløyd gravner. Storhaugene hører derfor til yngre jernalder.

Spesielt for Hundorp er at usedvanlig mange kilder fra 1700- og 1800-tallet omtaler og beskriver feltet

(Larsen 2007:199), og at stedet kan knyttes til en navngitt ætt som var blant de mektigste i landet.

Veifaret gjennom feltet omtales som Kongveien av Gerhard Schøning. Den eldste kjente oppteignelsen er fra 1743. Her kalles veien *alfare vey*. Senere er den kalt *tjodvegen*. Traseen var en viktig del av miljøet på Hundorp inntil den ble ødelagt i 2014. Flere av de store gravhaugene og den store steinsetningen er anlagt med veien som utgangspunkt – denne synes å ha vært det strukturerende elementet i landskapet. Tjodvegen må derfor tilsvare jernalderens hovedferdselsåre gjennom Gudbrandsdalen.

Schøning omtaler også flere mindre gravhauger. Han gir en nøktern og pålitelig beskrivelse av fornminnene (Jacobsen og Larsen 2005:26).

Hugo Frederik Hiorthøy, prost i Gudbrandsdalen og sogneprest på Fron, forteller i sin Gudbrandsdalsbeskrivelse at det var fem store gravhauger og et par mindre steinkretser, som han antok var brukt til tvekamper. Det var også tolv store «Dommer=Stene» i sirkel, mange nedfaldne», som han mente var brukt til rettergang ([1785] 1990). Den ene gravhaugen hadde

Figur 7.9. Gravhaugene på Hundorp er ruvende innslag i kulturlandskapet. Olavshaugen til venstre. Haugen fikk navnet i 1907, da det ble reist et minnesmerke over Olav den hellige. Den gamle veien er nå delvis dyrket bort. Haugen bak til høyre ble antagelig utgravd i 1785–86 og omtales da som Gudbrandshaugen. Antagelig er store deler av haugen urørt. Foto: Jan Henning Larsen.

en to alen høy bautastein på toppen, og den lot han angivelig grave ut til bunns, men med magre resultater. Haugen kan identifiseres (Jacobsen og Larsen 2005:31–32), men det er grunn til å stille seg kritisk til den antagelse at den er totalgravd, med tanke på den tids gravningsmetodikk.

Vi må dessuten trekke frem Lorentz Diderich Klüwers beretning fra 1821, der vi får en pålitelig skisse over feltet (Schück 1943). Klüwer forteller om fire storhauger, så den femte, som på Schönings tid var delvis utplanert, må da ha vært fjernet. Klüwer var antikvar, offiser og kartograf, og hans kart over fornminnefelt er viktige kilder.

I en rapport i Kulturhistorisk museums arkiv datert 11. november 1831 fortelles det om en utgravning av en av storhaugene på Hundorp. Rapporten er ledsaget av en skisse. Forfatteren er ukjent, men det er nærliggende å tenke på en prest eller annen embedsmann i Fron. Tidligere har rapporten vært avfeid som «forvirred» (Nicolaysen 1862–66: 91), men i lys av senere utgravninger av storhauger virker de mange lagene i haugen tilforlidelige.

I rapporten fortelles det at Ingebret Ivarsön Neerlie hadde hørt rykter om at det skulle være skjult en skatt i en av haugene. Han fikk tillatelse av eieren til å grave ut haugen. Antagelig var dette den store haugen som nå er bygd inn i hageanlegget ved hotellet, og som egentlig er den største på feltet. Ytterst var det et tykt jordlag der det fantes ubrente bein av det som utgraveren mente var hest og rein og bearbeidede stykker av reinsdyrhorn, men det er usikkert om disse funnene har sammenheng med graven.

I kjernen av haugen kom det fram mange ulike lag. Det var et lag med ubrent never, og rett under dette lå det en platting med brent leire som dekket et tykt trekullag. Under dette fantes det jord i en alens dybde som dekket et lag med kampestein. I

østdelen var det skåret ned en liten steinkiste, 1 × 1 alen og ½ alen dypt, kanskje en sekundærgrav. Neerlie grov seg gjennom enda et jordlag og kom til en ny steinpakning. Denne var ifølge rapporten mye kraftigere enn den forrige han hadde gravd seg gjennom. Under fant han enda et nytt jordlag, som kan være den opprinnelige markoverflaten. Plattingen av leire og det tykke trekullaget er spesielle funn som kan være knyttet til ritualer (Gansum 2005; Jacobsen og Larsen 2005:33).

De mange lagene i haugen tyder på at det er flere byggefaser, og at haugen kan ha blitt til gjennom et langt tidsrom. Etter å ha gravd i tre sesonger gav Neerlie opp håpet om å finne skatten (Jacobsen og Larsen 2005:34). Ivar Kleiven har gitt en levende skildring av utgravningen i *Fronsbygdin* og forteller hvordan Neerlie kjørte inn og ut av haugen med hest (og slede) med heller magert utbytte.

Dæ er sagt at 'n fann eit skrin i hauga og i di skull' dæ vera runde lærlappe med ein metalnagle i kår, på vidd som ein sølvdale. 'N Imert reiste inn åt Oslo med skrine, men dæ va ingen som vilde kjøpe kåkje skrine hell lærlappan. (Kleiven 1930:342)

A.W. Brøgger (1937) mente at flere av storhaugene på Østlandet var knyttet til Ynglinge-ætten, og han hevdet at mange var fra merovingertiden, slik vi ser han oppfatter Hundorp, der han mener den høyreste Olavshaugen kunne være fra mellom det sjette og det åttende århundre. Denne haugen benevner han feilaktig som Gudbrandshaugen. Klüwer kaller den for «Langjordshaugen», og navnet Olavshaugen fikk den etter at det ble reist en minnestein på haugen i 1907 (se Jacobsen og Larsen 1905:31). Bjørn Hougen trakk parallellen til Borrefeltet, «om enn på beskjednere plan» (Hougen 1961:117).

Brøggers hypotese om at haugene går tilbake til merovingertiden har fått støtte (jf. Jacobsen og Larsen 2005). Bjørn Myhre slutter seg til denne vurderingen og fremhever at storhaugfeltet på Hundorp minner om Borrefeltet. Det er felles for Øst-Norge og Mellom-Sverige at den sosiale eliten i yngre jernalder markerte sine maktsentre ved å bygge én eller flere storhauger på gravfelt nær sine bosteder (Myhre 2013:157). Mange forskere har vært opptatt av kontakten med Sverige i den eldre del av merovingertiden (Gudesen 1980:13, 113), men dette er ikke merkbart når det gjelder Gudbrandsdalen.

Uten daterbare funn baserer vurderinger av alder seg blant annet på tidfesting av øvrige funn fra dalføret og av storhauger andre steder. A.W. Brøggers forslag om merovingertiden kan derfor ha mye for seg, men haugene kan datere seg fra perioden mellom yngre romertid og vikingtiden. De mange lagene i haugen som Neerlie grov i, tyder på ulike byggefaser, som kan ha strukket seg over lang tid. Hundorp lå sentralt ved veien, og det er lite rimelig at hauger er blitt brukt som primærgraver etter år 1000.

Det er både manns- og kvinnegraver fra merovingertiden og vikingtiden. Blant annet fremkom en rekke gjenstander i området øst for Olavshaugen ved pløying i 1921. På Hundorp lå Gudbrandsdalens folkehøgskule, og bestyrer Rasmus Stauri var opptatt av den norrøne arven og stedets historiske bakgrunn. Det gikk en kasse oldsaker med toget, og her var det gjenstander fra tre–fire graver fra merovingertiden og vikingtiden (figur 7.10). Om det har ligget gravhauger eller steinlegninger her som er dyrket bort tidligere, vet vi ikke, men Schøning omtaler tre gravhauger i dette området. Funnene kan like gjerne komme fra graver under flat mark som ikke lenger har hatt synlig markering over bakken. Funnene er så mange at de må være fra graver, og da det er tidsforskjell mellom oldsakene, må de være fra forskjellige graver.

Figur 7.10. Smykker fra to kvinnegraver fremkommet ved dyrking i 1921. Spennen øverst til venstre er fra 600-tallet. De øvrige spennene er fra 800-tallet. Foto: Eirik Irgens Johnsen, Kulturhistorisk museum.

Blant de innsendte funnene er det en liten, oval bronsespenne fra 600-tallet, som nok stammer fra en kvinnegrav. Fra merovingertiden er det også en spydspiss og en våpenkniv, tolket til å være fra en mannsgrav. Jerngjenstandene har glødeskall, noe som tyder på at de er fra en kremasjonsgrav.

Den rikeste graven fra yngre jernalder i Gudbrandsdalen er en kvinnegrav fra 800-tallet (figur 7.10) med to ovale spennere, en rektangulær spenne, tre perler (to av keramikk og en mosaikkperle av glass) og en sjelden spiralperle av sølv. Jan Petersen har pekt på at slike sølvperler vanligvis tilhører velutstyrte kvinnegraver (Petersen 1928:167–168).

Av andre sølvfunn i dalen kan nevnes seks–sju mynter fra Høvre i Øyer. Funnet er fra tiden etter 1023, og Melby (1978, katalogdel: 78 med referanse) regner dette som et gravfunn. Det kan imidlertid like gjerne dreie seg om et skattefunn.

Ellen Høigård Hofseth mener å kunne vise sentre ut fra fordeling av kvinnegraver med ovale spennere. I Sør-Gudbrandsdal, som hun definerer som området fra Vingrom i Lillehammer med Gausdal til og med Fron, mener hun det er 160 gravfunn fra yngre jernalder, hvorav 16 kvinnegraver. Det er Fron som skiller seg ut med størst antall kvinnegraver, åtte funn. Fire av dem «stammer fra det området som i følge Olav den helliges saga peker seg ut som det politiske maktsenteret i Sør-Gudbrandsdalen i vikingtida» (Hofseth 1990:86).

Som jernalderens fremste maktsentrum i denne delen av landet var det nødvendig med kommunikasjon til andre områder og tilgang på ressurser. Hundorp har en usedvanlig strategisk beliggenhet på et nes ut mot Lågen, der dalen snevrer inn og får form av en trakt. Fra Hundorp var Lågen seilbar nedover helt til stryk ved Tretten, omkring 40 km unna. Det er overveiende sannsynlig at jernalderens og middelalderens hovedkommunikasjonsåre gjennom dalen har passert gjennom Hundorp. Dette området er det beste jordbruksområdet i Gudbrandsdalen. Jens Kraft (1840:188) fremholder i sitt store topografiske verk om Norge at Fron prestegjeld ansees for å være Gudbrandsdalens beste kornbygd – der ble det avlet ikke bare det meste, men også det beste kornet. I seterområdene på begge sider av Gudbrandsdalen er det tallrike spor etter jernutvinning og etter store fangstanlegg. Hundorp var et egnet sted for å fange opp disse ressursene for videre transport ut av området.

Anders Hagen (1997:264) spør om den omfattende fangstvirksomheten i fjellene rundt dalen er blitt skapt av et fellesskap for å skaffe kjøtt til større husholdninger og ikke minst skinn til fjernere markeder. Han spør også om hvor overskuddet til å bygge

noen av de største og mest sentralt plasserte gravhaugene i Norge var kommet fra. Kanskje hadde et slikt herskermiljø organisert den store massefangsten og distribuert overskuddet?

Bjørn Hougen hadde langt før de store oppdagelsene av fangstanleggene vurdert de rike romertidsfunnene, blant annet fra Kjørstad, i et slikt lys. Han mente kontaktene var gått via romertidsbygdene på Hadeland og Toten (Hougen 1947:116). I tillegg kommer nå erkjennelsen av jernutvinnings betydning (Larsen, dette bind).

Vi må ned i de rike jordbruksbygdene ved Mjøsa for å finne tilsvarende storhaugsentre. Mange av disse er etter alt å dømme fra eldre jernalder. Det mest markerte sentret finner vi på Åker ved Hamar. Det er mange storhauger i Ringsaker, blant annet ved Veldre kirke, og i Vang-delen av Hamar. På vestsiden av Mjøsa ligger det mange storhauger rundt Lena i Østre Toten, blant annet på Gile og Stabo (Rolfsen og Larsen 2005). I Valdres har det vært et storhaugmiljø ved Vestre Slidre sentrum. I Østerdalen må vi ned til Elverum og opp til Rendal for å finne konsentrasjoner av funn og gravminner. Maktområdet til Gudbrands-ætten kan derfor ha vært stort i areal.

Alle beregninger av folketall må nødvendigvis bli usikre. Det er operert med et tall på 70 000 mennesker ved inngangen til vikingtiden og ikke mindre enn 20 større maktsentre (Sigurdsson 1999:63). Uansett om vi flerdobler dette tallet, kan det ikke ha vært noe stort folketall i Gudbrands-ættens maktområde.

Snorre fremstiller bøndene som nokså dumme og feige og Dale-Gudbrand som enfoldig – «klok konge og dumme bønder», som Gro Steinsland sier det (2005:61). Snorre har hentet historien fra *Legendariske saga om Olav den hellige*, forfattet av en lærd klerk på 1200-tallet med det formål å vise Olavs hellighet. Mens man tidligere var sterkt kritiske til mange sagaopplysninger, mener Torgrim Titlestad (2011:13) at «det er på høy tid å gi sagaene tilbake sin tidligere rolle som generelt troverdige historiekilder».

Om Olav den hellige har vært på kristningsferd i Gudbrandsdalen, forblir uvisst, men det må ha vært viktig for rikskongedømmet å skaffe seg kontroll over dette sentrale dalføret. Kampen har nok heller dreid seg om makt over ressurser enn om religion.

På grunn av de rike funnene på Kjørstad er det antatt at romertidens maktsentrum lå i Rysslandsgrenda, og at Hundorp senere etablerte seg som det regionale sentret (Jacobsen og Larsen 2005:17). Tenkelig er det også at de har vært likestilte storgårder i romertiden. Alt står og faller på dateringene av storhaugene. Hundorp forsvinner ut av sagaene med Dale-Gudbrand, og Steig (som ligger i lia høyere enn Hundorp) fremstår

som et sentralt sted (Hovdhaugen 1973:52). Snorre forteller i sagaen om Harald Hardråde (*Heimskringla*) at det var Tore på Steig som gav Harald kongsnavn.

Hypotesen om forflytningen av makten fra Kjørstad til Hundorp og videre til Steig er interessant, men Harald Hardråde er kjent som kongen som la Opplandene under rikskongedømmet (Sigurdsson 1999). Kan hende er det slik at høvdinger bodde på Hundorp allerede i romertiden, at Olav den hellige aldri var i dalen, og at det var Harald Hardråde som la området under seg og satte sin lendmann på Steig.

Fortellingen om kristningsmøtet på Hundorp er vurdert som et sagn uten historisk grunnlag samtidig som fortellingen er full av lokal koloritt og må ha levd lenge i dalen. Edvard Bull var opptatt av Hundorp som både verdslig og religiøst sentrum (Bull 1917). Et tilsvarende sentrum ville han finne i Vågå.

Historien om Olavs kristningsferd er spennende, men fører oss inn i en verden der historiene er skrevet om i generasjoner. Den strategiske beliggenheten og de rike ressursene gjorde at det stod sentralt å ha makt over dalføret, slik at det kan være en kjerne av sannhet i sagnet, nemlig makten over dalføret, ferdsele og ressursene.

GRAVENE I GUDBRANDSDALEN

Jernalderfunnene og gravminnene forteller om vid bosetning både i Fron og i dalen for øvrig i jernalderen, selv så fragmentarisk materialet er uten én fagmessig undersøkt grav i bosetningsområdene i Frons-bygdene. Gravene må sees i lys av den intensive utnyttelsen av de vide utmarksressursene. De mange kirkestedene (Skre 1988) viser at det har vært en ekspansjonsperiode fra vikingtiden frem mot svartedauden. Registreringene og utgravningene for E6 viser et mer differensiert bosetningsmønster enn hva gravmaterialet isolert sett gir inntrykk av.

Opplysningene om jernaldergravene er sparsomme og tyder på at både kremasjon og jordfesting har vært i bruk. Det er foretatt gravlegging i gravhauger, i gravrøyser, i steinlegninger og under markoverflaten uten synlige spor over bakken i våre dager. Gravmaterialet har ikke noe spesielt sent preg, noe som samsvarer godt med dalens strategiske beliggenhet.

Det er et generelt trekk for dalførene på Østlandet at gravene blir synlige i materialet fra yngre romertid og fremover. Undersøkelsene for E6 i Gudbrandsdalen viser at gravene er en begrenset kilde, men lenge fantes det lite annet å hekte det arkeologiske studiet av bosetningshistorien på.

Gravene på Hundorp får en spesiell plass i grenselandet mellom arkeologi og historie, mellom sagn

og saga. Det er et av de få gravfeltene vi kan knytte til en navngitt ætt. Vi kan således tale om det som et dynastisk gravfelt, slik som Borrefeltet i Vestfold.

SUMMARY

The iron-age burials in Gudbrandsdalen and the chieftains at Hundorp

Until recent years, the graves from the Iron Age have been the main source of the understanding of settlement and society. The graves are also the source of the understanding of religion, while the objects in the graves have given insight into material culture. Burial mounds are often elements in the cultural landscape, as is the case at Hundorp.

A large number of descriptions from the 1700s and 1800s tell that Fron had many burial mounds that have been removed, at least from the 1700s. No excavations have previously been conducted in agricultural areas in Fron, and the knowledge about the graves and the burial custom is therefore limited. Using metal detectors, amateurs have in recent years made many discoveries of bronze and silver objects. These will give a new picture of such objects.

There are graves in the settlement areas, but many are also detected in mountainous areas. These are thought to be relics of a population working with hunting and trapping. Many such graves are identified in Vuludalen, and here, there are examined graves with findings from the Merovingian period. Carbon dating points back to the pre-Roman Iron Age.

Probably, there are preserved no more than about 20 graves in the settlement areas of South-Fron and 7 in Nord-Fron. Three or four round stone circles are among the largest in the country, and these may have had other functions than burials.

There is one grave-object find from the pre-Roman Iron Age, and burials appear only in the later part of the Roman Iron Age, as in the other valleys in eastern Norway. Particularly important are two graves in stone coffins from Kjørstad dating to the Roman Iron Age with findings including imported glass beaker and bronzes.

The graves increase in number in the late Iron Age. Many finds have been lost, and graves are mixed together. As centre in the late Iron Age, Hundorp is marked because of the powerful barrows. These are smaller in scale than those at Borrehaugene in Vestfold. The saga links the farm to the family of Gudbrand in an exciting story about the Christianization of the valley. In this powerful family, the Gudbrand name was used in many generations and has given the valley, Gudbrandsdalen, its name.

LITTERATUR

- Bergstøl, Jostein 2008. *Samer i Østerdalen. En studie av etnisitet i det nordøstre av Hedmark i middelalderen*. Oslo: Doktoravhandling, Universitetet i Oslo.
- Braathen, Helge 1989. *Ryttergraver. Politiske strukturer i eldre rikssamlingstid*. Oslo: Universitetets Oldsaksamling (Varia, 19).
- Brøgger, Anton. W. 1937. Gullalder. *Viking*. Bind I: 137–195, pl. XVII–XXVI.
- Bull, Edvard 1917. Det hedenske kultsentrum i Søndre Gudbrandsdalen. *Maal og Minne*: 156–162.
- Gansum, Terje 2005. *Hauger som konstruksjoner*. GOTHARC Series B, nr. 33 Göteborgs universitet.
- Gjerpe, Lars Erik 2008. «Graver». Lars Erik Gjerpe (red.). *Kulturhistoriske, metodiske og administrative erfaringer. E18-prosjektet Vestfold*. Bind 4: 7–20. Oslo: Kulturhistorisk museum (Varia, 74).
- Glørstad, Zanette Tsigaridas 2014. «Gravskikk og rituell praksis i jernalderen i Setesdal». Leonhars Jansen, Ingvild Paulsen og Nils Ole Sundet (red.). *Spor i Setesdalsjord*. Tvedestrand: Bokbyen forlag.
- Glørstad, Zanette og Camilla Cecilie Wenn 2013. «En gambler langs veien. Nytt blikk på graver og gravritualer i eldre jernalder». *Viking*. Bind LXXVI: 113–136.
- Goldwitzer, Martin 1996. «Arkeologi – en vitenskap uten grenser. Et eksempel fra Midt-Skandinavia». *Nicolay* 69/70: 34–40.
- Grieg, Sigurd 1926. *Hadelands eldste bosetningshistorie*. Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi (Skrifter 2, Historisk-filosofisk klasse 1925:2).
- Gudesen, Hans Gude 1980. *Merovingertiden i Øst-Norge. Kronologi, kulturmønstre og tradisjonsforløp*. Oslo: Universitetets Oldsaksamling (Varia, 2).
- Hage, Halsten (red.) 2003. *Kulturminner i nasjonalt verdifulle kulturlandskap. Frya-Harpefoss, Sør-Fron kommune i Oppland*. Kulturhistorisk rapport nr. 3–2003. Lillehammer: Oppland fylkeskommune.
- Hagen, Anders 1997. *Gåten om kong Raknes grav. Hovedtrekk i norsk arkeologi*. Oslo: Cappelen.
- Heimskringla* (av Snorre Sturlason). Utgave ved Finn Hødnebo og Hallvard Magerøy 1979: *Norges kongesoger*. Jubileumsutgåva. Oslo: Gyldendal.
- Herteig, A.E. 1955. *Bidrag til jernalderens busetningshistorie på Toten*. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse. 1955. No. 1. Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi.
- Hiorthøy, Hugo Fredrik 1785. *Physisk og Ekonomisk Beskrivelse over Gudbrandsdalen Provstie i Aggershuus Stift i Norge. Første Deel*. København.

- Hiorthøy, Hugo Fredrik 1786. *Topographisk Beskrivelse over Gulbrandsdalen Provstie i Aggershuus Stift i Norge. Anden Deel*. København.
- Hofseth, Ellen Høigård 1990. «Kvinnegraver fra vikingtida i Sør-Gudbrandsdalen». *K.A.N. Kvinner i arkeologi i Norge*. 9–10: 83–93.
- Hougen, Bjørn 1947. *Fra seter til gård*. Oslo: Norsk arkeologisk selskap.
- Hougen, Bjørn 1961. «Gudbrandssetten på Hundorp». *Viking*. Bind XXV: 111–117.
- Hovdhaugen, Einar 1973. *Gardar og slekter i Fron*. Bind I. Sør-Fron. Otta: Fron Historielag.
- Hovdhaugen, Einar 1974. *Gardar og slekter i Fron*. Bind II. Nord-Fron. Otta: Fron Historielag.
- Iversen, Frode 2008. *Eigedom, makt og statsdannelse. Kongsgårder og gods i Hordaland i yngre jernalder og middelalder*. Bergen: Universitetet i Bergen (Arkeologiske Skrifter, 6).
- Jacobsen, Harald og Jan Henning Larsen 2005. «Hundorp og Gudbrandssettenens maktsymboler». Arnfinn Engen og Rasmus Stauri (red.). *Hundorp. Tusenårsstaden i Oppland*: 14–51. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Kleiven, Ivar 1930. *Fronsbygdin: Gamal bondekultur i Gudbrandsdalen*. Faksimileutgave. Oslo: Aschehoug.
- Kraft, Jens 1840. *Topographisk=Statistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge. Anden Deel. Anden omarbeidede Udgave*. (Det Söndenfjeldske Norge topographisk=statistisk beskrevet af Jens Kraft). Christiania.
- Krag, Claus 1995. *Vikingetid og rikssamling 800–1130*. Aschehougs norgeshistorie. Bind 2. Oslo.
- Larsen, Jan Henning 2001. «Steinsetningen på Bilden i Brandbu». Årbok for Hadeland 2001, s. 48–64.
- Larsen, Jan Henning 2007. «Gravfeltet på Hundorp i Gudbrandsdalen – gamle og nye fornminner». *Arkeologiske undersøkelser 2001–2002*: 189–210. Oslo: Kulturhistorisk museum, Fornminneseksjonen (Varia, 62).
- Larsen, Jan Henning og May-Liss Bøe Sollund 1993. «Fornminneregisteret ved Oldsaksamlingen». *Universitetets Oldsaksamling Årbok 1991/1992*: 37–50. Oslo.
- Melby, Ola J. 1978. *Busetnaden i jernalderen i søre Gudbrandsdalen*. Avhandling til magistergraden i nordisk arkeologi. Universitetet i Oslo.
- Myhre, Bjørn 2013. Viken – Svea – Rusriket. *Viking*. Bind LXXVI: 151–180.
- Nicolaysen, Nicolay 1856. «Reiseberetning af N. Nicolaysen indsendt til det akademiske Kollegium i November 1855». *Foreningen til Norske Fortidsmindemerkens Bevaring. Aarsberetning for 1855*. Christiania.
- Nicolaysen, Nicolay 1860. «Om navnene paa vore faste minnesmerker fra oldtiden». *Foreningen til Norske Fortidsmindemerkens Bevaring. Aarsberetning for 1859*: 36–42. Christiania.
- Nicolaysen, Nicolay 1862–1866. *Norske Fornlevninger. En oplysende Fortegnelse over Norges Fortidslevninger*. Kristiania.
- Pedersen, Ellen Anne 1989. *Jernalderbosetningen på Hadeland. En arkeologisk-geografisk analyse*. Oslo: Universitetets Oldsaksamling (Varia, 17).
- Petersen, Jan 1928. *Vikingetidens smykker*. Stavanger.
- Ringstad, Bjørn 1992. Økonomiske og politiske senter på Vestlandet ca. 400–1000 e. Kr. Økonomiske og politiske sentra i Norden ca 4000 – 1000 e.Kr. Åkerseminaret, Hamar 1990:107–128. Oslo: Universitetets Oldsaksamling (Skrifter. Ny rekke, 13)
- Rolfesen, Perry 1974. Når og hvor oppstod det spannformete karet? *Viking*. Bind XXXVIII: 109–116.
- Rolfesen, Perry og Jan Henning Larsen 2005. Hvilke gravhauger er Halvdanshauger? *Viking LXVIII-2005*: 101–130.
- Schjøth, David [1743] 2004. «Fron prestegjeld». *Norge i 1743. Innberetninger som svar på 43 spørsmål fra Danske Kanselli*. 2 Akershus stift, Hedmark, Oppland: 347–359. Utgitt ved Kristin M. Røgeberg. Oslo.
- Schück, Adolf 1943. «Lorentz Klüwer och Götiska förbundet». *Fornvännen* 38: 221–236.
- Schøning, Gerhard [1775] 1926. *Reise gjennem Gudbrandsdalen 1775*. Hamar.
- Sigurdsson, Jón Vidar 1999. *Norsk historie 800–1300*. Oslo: Det Norske Samlaget. Oslo.
- Skjølsvold, Arne 1980. «Refleksjoner omkring jernaldersgravene i sydnorske fjellstrøk». *Viking*. Bind XLIII: 140–160.
- Skjølsvold, Arne 1983. «Et gravfelt i Rondane med keltertids tradisjoner. En foreløpig meddelelse». *Viking*. Bind XLVII: 107–117.
- Skre, Dagfinn 1988. *Gård og kirke, bygd og sogn*. Riksantikvarens rapporter 16. Øvre Ervik.
- Skre, Dagfinn 1998. *Herredømmet. Bosetning og besittelse på Romerike 200–1350 e.Kr*. Acta Humaniora 32. Oslo.
- Solberg, Bergljot 2000. *Jernalderen i Norge. Ca 500 f.Kr.–1030 e.Kr*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Steinsland, Gro 2005. «Dramaet på Hundorp – kampen mellom Dale-Gudbrand og Olav Haraldsson». Arnfinn Engen og Rasmus Stauri (red.). *Hundorp. Tusenårsstaden i Oppland*: 52–81. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Titlestad, Torgrim 2011. *Norge i vikingetid. Våre kulturelle og historiske røtter*. Stavanger: Sagabok.

- Torfæus [1711] 2008. *Norges historie*. Bind 2. Utgitt ved Torgrim Titlestad. Stavanger: Eide forlag.
- Ziegler, Jens [1744]. «Søndre Gudbrandsdalen sorenskriveri. Norge i 1743». *Innberetninger som svar på 43 spørsmål fra Danske Kanselli. 2 Akershus stift, Hedmark, Oppland*: 333–338. Oslo: Kristin M. Røgeberg.
- Ødegaard, Marie K. 2010. «Graver og grenser – territoriell inndeling av jernalderens jordbrukslandskap i Vestfold». *Primitive tider* 12: 27–40.